

'הטל פרט ביניהם': לימוד משני כללים הסמוכים זה לזה ופרט אחריהם

(נספח למאמר על טומאת מתכות חדשות)

א. פתיחה

ב. הלכה כ'הטל פרט ביניהם'

ג. הסבר הצורך בכל רשימת הפרטים

ד. האם 'כל' זה כלל או ריבוי?

ה. משמעות מיעוט "אך"

ו. ריבוי 'כעין הפרט'

ז. זיהוי הכלל: רמת הדמיון הנדרשת לפרטים

ח. מסקנה

א. פתיחה

אחת מדרכי הדרש המקובלות בבית המדרש של ר' ישמעאל היתה כלל ופרט וכלל, ומרבים כל דבר שדומה לפרט, זאת בניגוד לבית המדרש של ר' עקיבא שבו למדו בריבוי ומיעוט. שיטתו של ר' ישמעאל התקבלה להלכה על ידי הראשונים. חשוב לציין שבאופן פשוט, פסיקתם לא הייתה לצורת הדרשה אלא למסקנות הנלמדות ממנה, אך מסתבר שפסיקת ההלכה צריכה להיות עקבית גם בנוגע לצורת הלימוד מן הפסוקים, כמו שאכן אנו מוצאים.

בנספח זה, נדון בכמה שאלות הקשורות בצורת לימוד זו. הלימוד מן הפסוקים הינו מקצוע שלם שיש לדייק בו מאוד. על כן נשתדל בכל שאלה להביא את כל השימושים של צורת דרשה זו בתלמוד ובמדרשים, ונברר מהי הדרך המוסכמת העולה מן מסקנת התלמוד והראשונים. באמצעות בירור זה נכריע בסוגיות שנדרש אליהן בלימוד לגבי מתכות חדשות:

א. האם אומרים הטל פרט ביניהם כאשר הפרט אינו בין הכללים.

ב. האם יש צורך לבאר את הצורך באזכור כל הפרטים.

ג. האם כאשר משתמש הכתוב במילה "כל" גם אז דורשים בכופו"כ – "כל אשר יעבור..."

ד. משמעות המיעוט "אך" – "אך את הזהב..."

ה. מהי רמת הדמיון הנדרשת בין הפרטים על מנת לגבש את הכלל.

ב. הלכה כ'הטל פרט ביניהם'

מספר פעמים בתלמוד, מובאת שיטת "אמרי במערבא"¹ שכאשר יש שני כללים הסמוכים זה לזה והפרטים אינם ביניהם, אלא לפנייהם או אחריהם,² אומרים: "הטל פרט ביניהם ודונם בכלל ופרט וכלל". כך בדיון הגמרא (חולין סו ע"ב) בפסוק: "את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו" (ויקרא יא, ט). בגמרא נאמר שהמילים "בימים ובנחלים" מהוות פרט, ושתי ההופעות של המילה "במים" הן הכללים הקודמים לפרטים, ויש לדון כאן כלל ופרט וכלל: הצורך בסנפיר וקשקשת אמור רק בדגים הגדלים במים נובעים, כמו ימים ונחלים. ר' ישמעאל, שבדרך כלל דורש בכלל ופרט, חולק ואינו מסכים לצורת לימוד זו של הטל הפרט ביניהם, ודורש בריבוי ומיעוט:³ ריבה ומיעט וריבה, ריבה חריצים ונעיצים לאיסור, ומיעט בורות שיחים ומערות להיתר. על פי רש"י, אין מחלוקת להלכה בין ר' ישמעאל לחכמי מערבא,⁴ אך לדעת תוס' הם חלוקים, ור' ישמעאל אוסר חריצים ונעיצים אפילו כשאינם נובעים, משום שדומים לימים. וכתב הרא"ש (סי' מח) שמכל מקום, גם תוס' מסכימים שהלכה כחכמי מערבא, ודורשים כלל ופרט וכלל, והכלל האחרון עיקר.⁵

בשבועות דף ה ע"א, בדין פדיון בכור אדם, הגמרא תולה את מחלוקת רבי וחכמים במחלוקת אמרי במערבא ור' ישמעאל. מוסכם שהלכה שם בסוגיה כחכמים, שניתן לפדות בדבר המיטלטל וגופו ממון, למעט קרקעות, עבדים ושטרות. פסיקה זו מתאימה לדעת אמרי במערבא, שיש לדרוש בכלל ופרט וכלל.

1. הגמרא בסנהדרין יז ע"ב אומרת שזה כינוי לשמועה בשם ר' ירמיה.
2. כך מוכח בחולין סז ע"א, וברש"י שם ד"ה מיניה. וכן הרשב"א (מנחות כו ע"ב ד"ה עכולי) כהסבר לדברי הגמ', מציע לדרוש את הפסוק (ויקרא א, ח): "הפשיט את העולה... על העצים אשר על האש אשר על המזבח" בכופו"כ, והוי פרט ולאחר מכן שני כללים.
3. ראה בביאור הראב"ד לתורת כהנים דבורא דנדבה, פרשת יד אות ו, שכותב שר"ע ור' ישמעאל מסכימים ב"הטל פרט ביניהם", ונחלקו עד איזה רמה נדרש הדמיון לפרט. וקשיא לי מה מקורו, והלא בתלמוד ר' ישמעאל דורש במקרה כזה ריבוי ומיעוט, ור"ע בכל מקום חולק וסובר שלא דורשים כלל ופרט אלא ריבוי ומיעוט. ואפשר שאין כוונתו ממש כלל ופרט, אלא לריבוי ומיעוט, וצ"ע.
4. ראה בספר שמיני פרשה ג' שם הפסוקים נדרשים בריבוי ולא בכלל ופרט. מקובל ספרא אליבא דר"ע, ולכן זה מתאים לשיטתו שאינו דורש כלל ופרט וכלל, גם כאשר הפרט בין שני הכללים.
5. הדורש כאן בכופו"כ סובר שכלל בתרא עיקר, ולכן הדרשה דומה ל'ריבה ומיעט וריבה'. ומאחר ויש ריבוי נוסף "תאכלו" לשתי השיטות, המסקנה שווה. דעת ר' ישמעאל בדרשת בכופו"כ שכלל קמא עיקר, ולכן מרבים רק מה שממש דומה לפרטים.
6. עיין לקמן דיון בעקרון זה.

בזבחים מד ע"א, הגמרא מביאה במהלך הדיון אפשרות של "הטל פרט ביניהם" בנוגע לפיגול בבכור, אולם הדבר מובא רק כאפשרות תיאורטית לדרשה, ואפילו לא הו"א שנדחית, ולכן נראה לי שאין משם ראייה שהלכה כאמרי במערבא.

המאירי כתב בפשטות שיש לדרוש במקרה כזה בכלל ופרט⁶. וכן עולה מדברי הרא"ש שהבאנו לעיל, וכן פסק רבינו ירוחם (נתיב טו, אות כז). ועיין תוס' (גיטין עז ע"א ד"ה ת"ל), שמשמע שפשיטא להם שאומרים הטל פרט ביניהם. וכן פסק מהר"ם מלובלין (סי' צה). וכן כתב הפר"ח (יו"ד סי' פד סק"ז), והסתמך על הראשונים הנ"ל, וכן הוכיח מהגמרא שבועות שהלכה כאמרי במערבא, אם כי התקשה בדברי הרמב"ם.⁷

השו"ע (יו"ד פד, ב) פסק בחריצים שהמים בהם זורמים אך אינם נובעים, יש אוסרים (כמ"מ בדעת הרמב"ם) ויש מתירים (כרש"י ורא"ש). והכלל בשו"ע שהולכים אחר י"א בתרא, ולכן נראה שנטה אחר דעת רש"י ורא"ש ויש לדרוש כלל ופרט.

6. שבועות ד ע"ב ד"ה בכל; סנהדרין מו ע"א ד"ה הא.

7. המגיד משנה דייק ברמב"ם (מאכ"א ב, יח) שגם הוא סבור שיש מחלוקת, ופוסק כר' ישמעאל שההיתר הוא רק בבורות שיחים ומערות, שבהם המים אצורים ככלים. אך לא התיר בחריצים ונעיצים אע"פ שהמים אינם נובעים, ומכאן שיש לדרוש ריבה ומיעוט וריבה כדעת ר' ישמעאל. וקשה מדוע לא פסק הרמב"ם כת"ק, כמו שפסק בפדיון בכור כדרשת כופו"כ אפילו בכללים סמוכים (ביכורים יא, ו). וכן התקשה בדבריו הפר"ח (שם) ודחה פסקו מהלכה. מהרש"ל (יש"ש חולין פ"ג קכג) ביאר שמכיוון שלתנא דבי ר' ישמעאל יש תנא דמסייע, פסק הרמב"ם כשיטתו. הט"ז ביו"ד סי' פד סק"א כתב שהרמב"ם פסק כת"ק. שמחלוקת ת"ק ור' ישמעאל היא רק בחריצים ונעיצים שהמים אצורים בהם ככלים ולא זוחלים, ובזה פסק כת"ק שמותר בלא סימנים. אך אם המים זוחלים בחריצים גם ת"ק מודה שאסור בלא סימנים. הפמ"ג ביאר בדומה לט"ז שהברייתא של דבי מתתיה היא המשך לדעת ת"ק, ולכן פסק כמותו הרמב"ם.

ואפשר היה לומר שהרמב"ם פסק כדרשת המכילתא דר"ש (בא, מסכתא דפסחא יח; וכן בספרי קרח קיח) שהכלל השני נמצא בפרשיה אחרת, והפרט בין שני הכללים. אך יש לדחות, שבמקרה שהכלל נמצא בענין אחר לכאורה לכו"ע אין דורשים בכופו"כ כמבואר לקמן. ועיין בספר עצמות יוסף קידושין כא ע"ב שמתרץ קושי זה שהיה לו ריבוי אחר שממנו למד את הדין ולא מכלל ופרט וכלל. וראה תירוצים נוספים בספר חקרי לב (שבועות ד ע"ב, כ"א ע"ב בדפי הספר); שו"ת חת"ס (ח"ב סי' קיג). אך נראה שההבנה של מהרש"ל, ט"ז ופמ"ג שהרמב"ם מסכים באופן עקרוני שאומרים הטל הפרט ביניהם מסתברת יותר.

מכל האמור לעיל נראה שכאשר יש שני כללים סמוכים, מטילים את הפרט ביניהם ודורשים בכלל ופרט וכלל. מאחר וכך סבורים רוב הראשונים, וכן הכריע השו"ע, ובדעת הרמב"ם יש להסתפק כמי פסק.⁸

ג. הסבר הצורך בכל רשימת הפרטים

בכמה דיונים בדרשת כלל ופרט, שואלת הגמרא מה הצורך בכל הפרטים. כלומר, אם לומדים כעין הפרט, וחלק מהפרטים היו יכולים להילמד מכוח הדרשה, יש להסביר מדוע נזכרו כולם. כך בדיון הגמרא (חולין פ ע"א) על רשימת הבהמות הטהורות (דברים יד, ד-ו), כך בדיון הגמרא (מו"ק ג ע"א) על רשימת המלאכות האסורות בשביעית (ויקרא כה, ד-ה), כך בדיון הגמרא (כריתות ו ע"ב) על רשימת סממני הקטורת (שמות ל, לד), כן בדיון הגמרא (ב"ק נד ע"ב) על פירוט שור וחמור בפסוק המצווה על שביתת בהמתו בשבת (דברים ה, יד). בכל מקום שהגמרא מביאה דרשה של כלל ופרט וכלל, היא מבארת את הצורך בריבוי הפרטים.

מהר"ש אלגזי (גופי הלכות פרק יז, אות פ' כלל תסז) הזכיר כלל זה כתנאי לדרשת כלל ופרט וכלל. ועיין שו"ת חת"ס (ח"ב סי' עד) שמקשה בדין בהמות וחיות טהורות, מדוע היה צריך להזכיר את כולן, והרי התורה נתנה גם סימנים. ונראה לומר שהתורה נתנה סימנים לזמן שבו יהיה ספק בזיהוי בע"ח על פי שמותיהם, אז נוכל להיעזר בסימנים.

האם אכן הצורך בכל פרט מחייב? במכילתא דר"י (יתרו, מסכתא דבחדש, פרשה ח; וכן בפסיקתא זוטריתא עה"פ לקמן) נדרש הפסוק באיסור מעשרת הדברות (שמות כ, יד), וזה לשון הדרשה:

לא תחמוד בית רעך, כלל, ועבדו ואמתו ושורו וחמורו, פרט; כלל ופרט, אין בכלל אלא מה שבפרט; וכשהוא אומר וכל אשר לרעך, חזר וכלל... מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה, אף כלל בדבר שהוא קונה ומקנה.

המכילתא אינה מבארת מה הצורך בכל הפרטים, ולכאורה, העקרון היה יכול להילמד גם מפרט אחד או שניים. הרמב"ם פסק דין זה בהל' גזלה (א, ט) "או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו". בדומה לכך בדרשת כופו"כ (ב"ק נד ע"ב) על הפסוק "ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך, בבקר ובצאן וביין ובשכר". הגמרא אינה שואלת מה הצורך בכל הפרטים, ובכל זאת דורשת כעין הפרט.⁹

8. יש לציין את הגמרא (ב"ק סד ע"ב) שבה מובא דיון של "הטל פרט ביניהם" בחיוב גנב בכפל. בתוך הדברים נזכרת שיטת אמרי במערבא, והגמרא הולכת כדעת ר' ישמעאל שיש לדרוש בריבה ומיעט וריבה. אולם אין זה להלכה אלא חלק מהשקלא וטריא, ולכן נראה שאין להוכיח משם.

9. ועיין במהר"ם ממלובלין (ב"ק סג ע"א תוד"ה דהא), שמבאר את הצורך בכל הפרטים בדרשה זו.

ניתן לכאורה ליישב על פי דברי התוס' (ב"ק סג ע"א ד"ה והא), שמבארים מדוע לעיתים בדרשת כופו"כ לומדים עקרון אחד כולל כעין הפרט, ולעיתים דורשים מכל פרט חידוש אחר. כאשר מפרידה בין הפרטים המילה 'ועל', הרי שכל פרט עומד בפני עצמו ויש לדרוש ממנו.¹⁰ נראה לי שהוא הדין כאשר הפרטים מופרדים במילות קישור אחרות, ואינם כתובים ברשימה רצופה. במקרים אלו, יש צורך להסביר את הצורך בכל פרט. כך ניתן להסביר מדוע בשתי הדרשות הנ"ל לא הקשו מה החידוש בכל פרט. אולם למעשה במספר מקרים הגמרא שואלת מה הצורך בכל פרט למרות שהפרטים מופיעים ברציפות: כאשר יש לה תשובה היא תלמד כעין הפרט, וכשאינן תשובה היא תדחה את לימוד כופו"כ. ומכאן שגם כאשר נלמד עקרון כולל מהמכנה המשותף בין הפרטים, עדיין יש לבאר מה הצורך בכל פרט. אין לנו אלא ליישב בדוחק שהיה לחכמים הסבר לצורך בכל פרט והם לא פירטוהו, וצריך עיון.

ד. האם 'כל' זה כלל או ריבוי?

פעמיים במסכת ב"ק הגמ' דוחה את דרשת כופו"כ וטוענת שהמילה 'כל' אינה יכולה להיות כלל, אלא ריבוי.¹¹ בראשונה בדף נד ע"ב, נדרש הפסוק על שביטת בהמה בשבת (דברים ה, יד): "לא תעשה כל מלאכה... וְשׁוֹרְךָ וְחִמּוֹרְךָ וְכָל בְּהֵמַתְךָ". בדרשת כופו"כ נלמד כעין הפרט, רק דבר שנבלתו מטמאת במגע ובמשא, כמו שור וחמור, למעט עופות. לבסוף דוחה הגמרא וטוענת ש"וכל בהמתך" אינו כלל אלא ריבוי. ומכאן למדים לכל בעלי החיים, כולל עופות טמאים.

הגמ' מקשה שמצאנו שהמילה "בכל" היא כלל בדרשת כופו"כ, בדרשת הפסוק על שימוש בכסף מעשר שני בירושלים: "ונתת הכסף בכל אשר תאווה נפשך" (דברים יד, כו). על כך מובאים שני תירוצים:

א. "בכל" הוא כלל, אבל "וכל" הוא ריבוי.

10. זה התירוץ הראשון של תוס'. בתירוצם השני הם כותבים שכאשר אין צורך בכל הפרטים בשביל לימוד כעין הפרט, הגמ' תשאל מה הצורך בכל פרט ופרט. וכעין זה כתב רש"י (ד"ה דהא). שתי התשובות של תוס' נזכרות גם בתוס' ר"פ.

11. ר' יוסף קארו (בהליכות עולם; דפוס ורשה דף סו, מהד' פורטנוי כלל תריז), כותב שלא ניתן להבין עקרון זה שהמילה "כל" אינה נדרשת בכופו"כ מתוך הסבר לשוני, אלא כך היה מסור לחז"ל. אולם הרב משה אוסטרובסקי (ספר המדות שהתורה נדרשת בהן, ירושלים תרפ"ד, עמ' קפא), כותב שהמילה "כל" משמעה כולל יותר. במידת כופו"כ הפרטים ממעטים מהכלל, אולם בגלל חוזקה הכללי של המילה "כל", לא ניתן למעט ממנה באמצעות הפרטים שלפני כן. על כן יש לדרוש בריבוי ולא בכופו"כ. הסבר זה מניח שאם הכלל הוא "כל" נדחתה לגמרי דרשת כופו"כ. וראה לקמן שהבאנו בשם מהרש"א שלעיתים הדרשה לא נדחתה, אלא שהמילה "כל" אינה חלק מדרשת כופו"כ אלא נדרשת כריבוי נוסף.

ב. גם "וכל" יכול להיות כלל. אך מאחר ובדברות הראשונות נאמר ציווי דומה ובמקום "וכל בהמתך" נאמר "בהמתך", משמע שהמילה אינה נדרשת בכופו"כ אלא לריבוי.¹²

בפעם השנייה בב"ק סב ע"ב נדרש הפסוק "על כל דבר פשע" בכופו"כ (שמות כב, ו-ח):

כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים: אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו: על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו:

מכאן למדים בדין שומר חנם שגנב את פקדונו – על אילו חפצים יתחייב בתשלומי כפל. בתחילה נדרש כעין הפרט, לחייב על כל דבר המטלטל וגופו ממון. אחרי דיון באופן דרישת הפסוק, הגמרא דוחה לגמרי את "כעין הפרט" ואומרת שהמילה "כל" היא ריבוי. גם כאן מקשה הגמרא ממעשר שני, ומתרצת בשני אופנים:

א. כדלעיל, המילה "כל" אינה כלל אלא ריבוי.

ב. קיימות שתי רשימות שונות של פרטים הנתונות בין כללים, שלכאורה היה אפשר לאחדם ואין מקום לדרוש פעמיים על אותו עניין כופו"כ. מאחר והתורה מפרידה בין שתי הרשימות, לומדים אותן לריבוי.¹³

12. הדברות השניות (ואתחנן) חוזרות על הדברות הראשונות (יתרו), וכל שינוי ביניהם דורש עיון. כך עולה מרה"ש כז ע"א זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, זכור שביתרו נאמרו יחד עם שמור שבואתחנן. וכך גם עולה מהפסוקים, שהרי בואתחנן חוזר משה על דברי ה' שנאמרו בסיני. ועיין ב"ק נד ע"ב משמע שיתרו הוא דברות ראשונות, וואתחנן דברות אחרונות, דן בזה הרב ראובן מרגליות, המקרא והמסורה, תשמ"ט, עמ' ח'.

דרשת כופו"כ מתאימה ללשון בני האדם המדברים לעיתים בלשון כללית, כמו שהתבאר @@. אינה כן דרשת ריבוי המתייחסת למילים ואותיות מיותרות כתוספת על הנאמר בלשון הפסוק. מאחר ובלשון הפסוק ביתרו לא נזכר "וכל" משמע שלשון זו אינה חלק מלשון הפשט של הפסוק, אלא בא לרבות.

13. לשון הגמרא: "ואיבעית אימא: כל – כללא הוא, מיהו כל דהכא ריבויא הוא, מכדי כתיב מעיקרא כלל ופרט וכלל, דכתיב: כי יתן איש אל רעהו – כלל, כסף או כלים – פרט, לשמור – הדר וכלל, ואי סלקא דעתך האי על כל דבר פשע נמי לכלל ופרט הוא דאתא, נכתוב רחמנא להני פרטי גבי האיך כלל ופרט, על כל דבר פשע למה לי? ש"מ ריבויא הוא" (ב"ק סג ע"א).

תוס' (ד"ה אלא) מתקשים, כיצד הגמרא חולקת על הברייתא, שנאמר בה במפורש שדורשים בכלל ופרט וכלל. דרשה זו מפורשת גם במכילתא דר"י כדרשת כופו"כ (משפטים, מסכתא דנויקין, טו). תשובתם שהברייתא לא התכוונה לדרשת כלל ופרט וכלל, אלא רק לרבות כל דבר שגופו ממון, והלשון כלל ופרט היא לשון שגורה של התלמוד.

עקרון זה שהמילה "כל" אינה כלל בדרשת כופו"כ, מופיע גם בגמ' בבכורות לז ע"א. בדרשת הפסוק "זכי יהיה בו מום, פסח או עור, כל מום רע, לא תזבחנו", בכלל ופרט וכלל. מאחר והכלל השני הוא "כל", אומרת הגמרא "כל מום רע ריבוי הוא". באופן פשוט נראה שהכוונה היא דחיית דרשת כופו"כ. לא מובא תירוץ נוסף כמו בב"ק שהמילה "כל" נדרשת בכופו"כ, למעט מקרים מסוימים. גם לא נזכרה סיבה מיוחדת לדרוש את "כל" בריבוי ולא בכופו"כ, בניגוד לשתי הסוגיות בב"ק.

פני יהושע (ב"ק סב ע"ב) מתרץ שהברייתא הדורשת בכופו"כ היא כשיטה שכללא בתרא עיקר, ולכן בדרשת כעין הפרט מרבים גם למקרים שאין בהם את כל נקודות הדמיון לפרטים. הגמרא מוסיפה נקודת דמיון נוספת שנבלתו מטמאת במגע ובמשא, וזה רק למ"ד כללא קמא עיקר (ואין הלכה כד). יוצא שהגמרא מבארת לשיטת תנאים אחרת, ולא לברייתא שמובאת בתחילת הסוגיה, ויש כאן מחלוקת תנאים האם דורשים בכופו"כ. מסקנת הגמרא ש"כל" הוא ריבוי ולא נדרש בכופו"כ (לפחות לאיבע"א הראשון), היא רק למ"ד כללא קמא עיקר, ואין הלכה כן.

האם החידוש של הפנ"י שייך גם בדיון הנ"ל בדף נד ע"ב? הברייתא, בשם ר' ישמעאל, דורשת את הפסוק בדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, וכן מופיע במכילתא דרשב"י (כא, לג). הגמרא היא שמציעה לדרוש בכופו"כ ודוחה את הדרשה. לכאורה למ"ד כללא בתרא עיקר היה ניתן להשאיר את הדרשה וללמוד לכל בעלי חיים, ולוותר על המרכיב של נבלתו מטמאה במגע ובמשא. אם כך מדוע לא הובאה דרשת כופו"כ בברייתא? נראה שהסיבה היא שהם כלל ופרט המרוחקים זה מזה, שאין דנים אותו בכלל ופרט אלא "בכל דבר שהיה בכלל" (כמבואר במנחות נה ע"ב). הגמרא (פסחים ו ע"ב) מעמידה את המחלוקת האם דנים כופו"כ כשהם מרוחקים רק בעניין אחד, אבל בשני עניינים אין דנים. התוס' (פסחים שם ד"ה אבל בתרי) מקשים על הסוגיה בב"ק, כיצד יש הו"א לדרוש בכופו"כ, והרי הם שני עניינים, ומתרצים שעשרת הדברות שבשמות ובדברים הם עניין אחד, "זכור ושומר בדבור אחד נאמרו". ואם כן, אפשר ליישב שהברייתא והמכילתא הם כמ"ד שאין דורשים אפילו בעניין אחד כופו"כ המרוחקים, ואילו הגמרא בב"ק סבורה שבעניין אחד דנים אפילו שהם מרוחקים.

ויש להבין מדוע בתחילה הדרשה בכל דבר שהיה בכלל, ולאחר מכן מציעה הגמ' לדרוש בכופו"כ. ראבי"ה (סי' תתקפב) כתב שבהו"א סברה הגמ' שהכלל והפרט מרוחקים ובשני עניינים ולכן דרשה "בכל דבר שהיה בכלל". אולם למסקנה סבורה שהם עניין אחד כמו שכתב התוס', ולכן רוצה לדרוש בכופו"כ. אולם עדיין קשה, שדרשת "כל דבר שהיה בכלל" היא ברייתא, וכן במכילתא, כלומר שהם סברו שאין לדרוש בכופו"כ, וכיצד חולקת הגמ' על התנאים? ולכאורה אפשר היה לתרץ שגם אם דברות ראשונות ואחרונות הן עניין אחד, הברייתא היא למ"ד שאין דורשים כופו"כ במרוחקים, ולכן דרשה "כל דבר שהיה בכלל", ואילו הגמ' סבורה שדורשים ולכן הקשתה והלכה כבנון אחר. וצריך לומר שהגמרא היא למ"ד כלל קמא עיקר, כדרכו של הפנ"י. שהרי למ"ד כלל בתרא עיקר לכאורה לא קשה בגמ'.

אם נלך בדרך זו, יוצא שוב שדיון הגמ' אם המילה "כל" נדרשת בכופו"כ, הוא רק למ"ד שדורשים כופו"כ המרוחקים. אולם מבטל אני דעתי בפני התוס' והראבי"ה שלא הבינו כן, ונשאר בקושיה כיצד דחתה הגמ' את דברי הברייתא.

עיינ מהרש"א (שם) שמדייק ברש"י על התלמוד ממנו משמע שנדחתה דרשת כופו"כ, אך רש"י בחומש מביא את דרשת כופו"כ ולא מציין שנדחתה (כמו גם במכילתא, שהדרשה מופיעה בכופו"כ).¹⁴ מכאן לומד מהרש"א ומחדש שהגמ' לא דוחה את דרשת כופו"כ, אלא מוסיפה לה ריבוי. וכך מדייק מלשון הגמ' שהביטוי "כל מום רע ריבוי הוא" לא בא אחרי המילה "אלא" שמלמדת על חזרה מהתירוץ הקודם. ומכאן שהריבוי הוא בנוסף לדרשת כופו"כ. וכך מסתבר ממהלך הגמרא, שלמדנו מדרשת כופו"כ מה הגדרת מום, והריבוי רק בא להוסיף מומים שאינם מבטלים את הבהמה ממלאכתם. אך ההגדרה הראשונית "מומין שבגלוי ואינן חוזרין" נלמד גם אחרי הריבוי מכופו"כ.¹⁵ ונ"ל שכך הבין גם בתוס' רא"ש (עירובין כח ע"א ד"ה אהני) שהריבוי לא מבטל את הלימוד הקודם, אלא מוסיף עליו.

וכך צריך לדחוק בלשון רש"י הנ"ל (ד"ה ריבויא): "דכתיב כל, ולא דרשינן ליה בכלל ופרט", אין הכוונה שבטלה הדרשה, אלא שאין דורשים את המילה "כל" בכופו"כ. "מום רע" הוא הכלל אחרון והמילה "כל" מרבה יותר מכעין הפרט.¹⁶ וכן יש לבאר דברי תורי"ד קידושין כה ע"א (בסוף העמוד).¹⁷ גם בתוס' זבחים עז ע"ב ד"ה הא, משמע שדרשת כופו"כ נשארה למסקנה, והריבוי בא להוסיף אף מומים שלא מבטלים את הבהמה ממלאכה.¹⁸ ויתכן שזו הסיבה שבשתי הפעמים בב"ק שהגמ' הביאה הסברה ש"כל" הוא ריבוי, היא הקשתה מסוגיית מעשר שני, ותירצה בשני אופנים. ואילו בבכורות היא סתמה לכאורה כפירוש

14. נראה לענ"ד שלא ניתן להביא ראיה מביאור רש"י לחומש, מכיוון שאין עניינו שם לפסוק הלכה, אלא הוא בוחר את הפירוש שהכי קרוב לפשט. דוגמא לכך בדין נזיר (ויקרא יד, ט) מבאר רש"י את הפסוק בדרשת כופו"כ, למרות שבגמ' (סוטה טו ע"א) נאמר במפורש שהלכה מגלח ראשו כדלעת, שלא כדרשת כופו"כ.

15. הדיון בהמשך הגמרא הוא איזו תכונה מוסיף הריבוי "וכל" לדרשת כופו"כ. מדוע מרבה דווקא אינו בטל ממלאכתו, ולא מום נסתר או מום עובר.

16. ועיין בספר צאן קדשים (לרב שור; בכורות פרק ו), שמקשה על מהרש"א מלשון רש"י בבכורות (שאנו דחקנו ליישבה), וכן מלשון רש"י בקידושין שאומר במפורש שדורשים בריבוי ומיעוט ולא בכלל ופרט, וזאת למרות שלא נזכר בגמרא המילה "אלא" המלמדת שחוזרים מהביאור הקודם. ומיישב קושיית המהרש"א באופן אחר: מסקנת הגמרא בבכורות בלשון איבע"א, חוזרת להבנה הראשונה שיש לדרוש בכופו"כ ולכן ביאר כך רש"י בחומש.

17. ועיין בגמרא (קידושין כד ע"א) שדורשת את הפסוק (שמות כא, כו-כז) לגבי יציאת עבד כנעני בראשי אברים בכופו"כ, ובתוך הדיון אומרת שהכלל השני הוא בעצם ריבוי: "לחפשי ישלחנו ריבויא הוא". רש"י מבאר שהגמרא חזרה בה מדרשת כופו"כ ודורשת בריבוי ומיעוט (וכ"כ ראשוניים נוספים). וקשה, מנין לרש"י זה, שהרי גם אם מדובר בריבוי, מנין שהוא ריבוי ומיעוט וריבוי. כמו כן, מדוע שם פירש רש"י שנדרש בריבוי ומיעוט וריבוי, ואילו בב"ק ובבכורות לא פירש כך – האם היה לו סימן לכך בגמרא? וצריך עיון.

18. ועיין יד דוד (בכורות שם), שביאר את דברי התוס' בעניין אחר.

הראשון ולא התייחסה לקושי. שדרשת כופו"כ לא נדחתה, והריבוי מהמילה "כל" רק מוסיף עליה.¹⁹

יש לציין שדחיית דרשת כופו"כ מפני ריבוי, אינה רק על ידי המילה "כל". בב"ק נד ע"א, נדרש הפסוק "ונפל שמה שור או חמור בעל הבור ישלם והמת יהיה לו" (שמות כא, לג). בהו"א נלמד בכופו"כ, מה הפרט דבר שנבלתו מטמאת במגע ובמשא, לא כולל עופות. והגמ' דוחה את הדרשה, מכיוון שיש ריבוי "והמת יהיה לו" כל דבר מיתה, כולל עופות. ולפי רש"י ד"ה אלא נדחתה דרשת כופו"כ. וכך משמע בגמרא שהרי אחרי הלימוד "והמת יהיה לו" אין עוד צורך בכופו"כ. לבסוף גם דרשה זו נדחתה מכיוון שהפסוק נדרש לדרשה אחרת של רבא, ונלמד בצורה שונה.

במספר מקומות אנו רואים דרשת כופו"כ, כאשר המילה "כל" משמשת ככלל, והגמרא לא מתייחסת לכך כקושי:

- "מיין ושכר יזיר... מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג" – הגמ' בנזיר לד ע"ב דורשת הפסוק בפרט וכלל ופרט ולומדת כעין הפרט, ולא מתייחסת לכך שהכלל הוא המילה "מכל".
- "יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבת עיניו ואת כל שערו יגלח" – הגמרא בסוטה טז ע"א דורשת בכלל ופרט וכלל לכל מקום כינוס שער ונראה, ולא מתייחסת לכך ששני הכללים הם עם המילה "כל".²⁰
- "או נפש כי תשבע לבטא בשפתיים להרע או להטיב לכל אשר יבטא האדם" – הגמ' בשבועות כו ע"א דורשת לכל שבועה דלהבא, ולא מתייחסת לכך שהכלל הוא עם המילה "לכל".²¹

19. אלא שצריך עיון, כיצד יודעים מתי הכלל האחרון הוא גם ריבוי, ומתי הוא רק דרשת כופו"כ. מדוע

בב"ק יש מ"ד שנדחתה דרשת כופו"כ בגלל ריבוי "כל" ואילו בבכורות לא נדחתה?

20. למעשה, ההלכה אינה כדרשה זו, ואפשר היה לומר שהסיבה היא שהכלל הוא במילה 'כל', ועל כן דורשים בריבוי ומיעוט כר"ע (וכן כתב בפר"ח יו"ד סי' פד סק"ז, אך נשאר בצ"ע). ויש לדחות, שבגמ' נאמר שההלכה שמגלח כדלעת היא דעת ר"ע שאינו דורש כלל ופרט, ולרי"ש יש לדרוש כלל ופרט. אילו היה צריך לדרוש בריבוי ומיעוט בגלל המילה 'כל', אין זה היה תלוי במח' ר"ע ורי"ש. וכ"כ מהרי"ט אלגאזי (הל' בכורות פ"ו, דבריו יובאו לקמן). ועיין לעיל, שביארנו מדוע אין הלכה בסוגיה זו כדרשת כופו"כ.

21. הלכה אינה כדרשה זו, אלא כדעת ר"ע, ואפשר היה לומר שהסיבה היא שהכלל הוא עם "לכל". אך יש לדחות מכיוון שנאמר במפורש שהדרשה הזו מוסכמת על רי"ש.

- **"וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה כל נפש אשר תאכל כל דם..."** – הגמ' בכריתות כ ע"ב דורשת לרבות כל בע"ח שיש בהם איסור אכילת דם, ולא מתייחסת לכל שהכללים הם עם המילה "כל".
- **"לא תחמד בית רעך, לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו, וכל אשר לרעך"** – המכילתא דר"י בפרשת יתרו (מסכת דבחודש ח) דורשת מכאן לאיסור לא תחמוד בכל דבר שהוא קונה ומקנה, ולא מתייחסת לכך שהכלל השני הוא עם המילה "וכל".²²
- **"או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא... בטמאת אדם לכל טמאתו..."** – התוספתא בשבועות (א, ז) לומדת לכל טומאות שמפורשת בתורה, ולא מתייחסת לכך שהכלל השני הוא עם המילה "לכל".

מכל המקרים הללו נראה שהתירוץ השני של הגמ' בב"ק הוא העיקרי, שרק כאשר מוכח שהמילה כל נדרשת לריבוי, כמו בשתי הסוגיות בב"ק, נדחית דרשת כופו"כ. כך ניתן להבין מדוע הביאה הגמרא גם תירוץ נוסף, ולא הסתפקה בחילוק הראשון. מכיוון שידוע לה שיש סוגיות רבות שלא מתאימות לתירוץ הראשון, ודורשות בכופו"כ למרות שהכלל הוא "כל". על כן כדי שלא לסתור את הסוגיות האחרות, הובא תירוץ נוסף והוא העיקרי. כמו כן, בדרך כלל הולכים אחר התירוץ השני ולא הראשון.²³ וכן ראיתי שכתב מהרי"ט אלגאזי בהל' בכורות פרק ו (אות נב) שהלכה כתירוץ בתרא. וכן יש לבאר את הגמ' בבכורות, או כמהרש"א שלא נדחתה דרשת כופו"כ, ואפילו אם נאמר שנדחתה אין הלכה כסוגייה זו, אלא כב"ק.

מכאן נלמד לסוגייתנו בטומאת כלי מתכות, מכיוון שאין סיבה מיוחדת לדרוש את המילה "כל" בריבוי, יש לדרוש אותה בכלל ופרט וכלל.

ה. משמעות מיעוט "אך"

במספר סוגיות ישנם ריבויים או מיעוטים שמשפיעים על דרשת כופו"כ, ושמה גם בסוגיה שלנו.²⁴

22. ראה במשך חכמה (שמות כ, יד) שמעיר על כך, אך אינו מיישב.

23. ראה משנה למלך (איסורי ביאה כא, כח); מהרש"ל (סי' לה); מגדל עוז (חובל ומזיק פרק ד). ויש לחלק בין איכא דאמרי שנחלקו ראשונים כמי לפסוק, שאפשר להבין את הלשון שהרוב אומרים כדעה הראשונה ויש גם מעטים כדעה השניה. וכן נחלקו בלישנא בתרא כמי הלכה. אך באיבעית אימא, הלכה כתירוץ השני.

24. לדוגמא, במכילתא דרבי ישמעאל (פרשת יתרו, מסכתא דבחדש, ח) נדרש הדין "לא תחמוד" בכופו"כ. אחר שמסיקים מהו כעין הפרט, יש מיעוט נוסף, על ידי פסוק שמופיע בפרשיה אחרת.

הפסוק הנידון פותח במילה "אך", אשר במקרים מסוימים נדרשת למעט. אופן הדרשה הוא שהמילה או הכלל שנאמר הוא לא ממש הכל, אלא קצת פחות. נביא מספר דוגמאות: "אך את שבתותי תשמורו" – יש שבתות שאינך נדרש לשבות בהן מפני פקו"נ (ירושלמי יומא ח, ה; מכילתא דרבי ישמעאל כי תשא – מסכתא דשבתא פרשה א; בשם ריה"ג). "אך בגורל יחלק את הארץ" – חלוקת הארץ היתה באמצעות גורל, אך לא עבור כולם. יצאו יהושע וכלב שלא קבלו נחלה בגורל (פסיקתא במדבר קלג ע"א)

בסוגיה שלנו, אנו שואלים האם יש למעט את הלימוד של כעין הפרט, שיכלול מעט פחות מקרים.

עם זאת, נראה שבנידונו אין המילה "אך" משפיעה על דרשת כעין הפרט, וזאת משתי סיבות:

א. חז"ל כבר דרשו מילה זו לדיני הגעלת הכלים: "אמר אך לחלוק חלודה שלהן" (ספרי זוטא). וכן ביאר רש"י "שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגיעילנו... שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא". בספרי (פסקה קנח) המילה נדרשת על ידי ר"י הגלילי, שחובת ההגעלה והטבילה היא רק בכלים שלמים ולא בגלומים, דהיינו חומר גלם שטרם נגמר ממנו הכלי. רש"י ביאר מעצמו בדרך נוספת.

ב. מיעוט "אך" הוא מבית מדרשו של ר"ע (ירושלמי ברכות ט, ה; סוטה ה, ה; בר"ר נג, ט; שם א, יד – "אכין ורקין"), ואילו דרשת כלל ופרט היא מבית מדרשו של ר' ישמעאל כפי שהזכרנו לעיל. לא ברור שר' ישמעאל שהלכה כמותו בכופו"כ כנגד ר"ע, יסכים למיעוט מהמילה "אך".²⁵ מעבר לכך, גם אם במקומות אחרים נקבל את דרשת ר"ע למילה "אך", קשה עוד יותר לשלבה בתוך דרשה כופו"כ של רי"ש, אשר ר"ע לא יסכים לה.

ו. ריבוי 'כעין הפרט'

השיטה המצויה אצל חז"ל בדרשת כעין הפרט, היא זיהוי המכנה המשותף של כל הפרטים שבין שני הכללים. באופן זה כל פרט עשוי למעט תכונה נוספת מהכלל, שלמרות שמצויה בפרטים האחרים, בו היא חסרה. דוגמאות לדבר במצוות עשה:

25. ועיין בספר מערכות תנאים (רבי עקיבא, עמ' יח), שכתוב שדרשת "אכין ורקין" באה רק לדברי הגדה, כמו שמפורש בל"ב מידות מר' אליעזר בנו של ריה"ג (מידות א-ב). אולם למעשה מצאנו מספר דרשות "אך" שהן הלכה ולא הגדה. מכל מקום לא מצאנו את ר"ע דורש "אך", אך מצאנו מתלמידיו.

• "ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר ובכל..." – בעירובין כז ע"ב למדנו שהתכונה המשותפת לכל הפרטים היא פרי מפרי וגידולי קרקע, ורק אותם מותר לקנות בכסף מעשר שני.

• "ועשיתם אשה לה' עלה או זבח לפלא נדר או בנדבה או במעדיכם לעשות ריח ניחח לה'" – במנחות צ ע"ב לומדת הגמרא מכאן באילו קורבנות חייבים בנסכים. התכונה המשותפת היא קורבנות שאינם באים על חטא וגם אינם באים בחובה.

ובדומה לכך גם באיסורים:

• "ובהמתך (שמות כ, י) ... ושורך וחמרך וכל בהמתך (דברים ה, יד)" – הגמרא בב"ק נד ע"ב לומדת דין שביתת בהמה בשבת, שחל רק בדומות גם לשור וגם לחמור.²⁶

עם זאת, אנו מוצאים לימוד מסוג אחר, שבו פרטים מרבים תכונה מסוימת, וככל שמתרבים הפרטים, מתרבים גם המקרים הכלולים בדין. בב"ק סב ע"ב בדרשה על הפסוק "על כל דבר פשע, על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה", נלמד חיוב כפל בשומר חינום שגנב. הגמ' לומדת כעין הפרט, אך בשלב מסוימת של הדיון אומרת "כל חד וחד כלל ופרט באפיה נפשיה דרשינן ליה". כלומר, הפרט מוסיף ומרחיב לתכונה נוספת שאינה מיוחדת בו. כך משור וחמור למדים בעלי חיים שנבלתם מטמאת, למעט עופות. מהפרט שה, למרות שהוא דומה בתכונה הזו לשור חמור, נלמד תכונה נוספת שאפילו מטמא רק בבית הבליעה כמו עופות. בדומה לכך, בדף סג ע"ב נדרש הפסוק: "אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עד חמור עד שה חיים שניים ישלם", והגמרא דורשת מהפרטים מעבר ל"כעין הפרט".

תוספות מתקשים בכך, בהתייחסותם לסוגיה הנ"ל בב"ק (ב"ק סג ע"א ד"ה דהא), ובתירוצם הראשון כותבים שהדרשה מכל פרט ופרט נובעת מכך שהמילה "על" חוזרת ומופיעה בין פרט לפרט. בתירוצם השני, כותבים תוס' שיש לדרוש מכך שהתורה לא הסתפקה ב'שלמה' בלבד שהיא פרט שניתן ללמוד ממנו לאחרים, אלא פירטה את כל הפרטים.

לפי התירוץ הראשון, צריך לומר שלא רק כאשר בין הפרטים יש את המילה "על", אלא גם כן כאשר יש בין הפרטים את המילה "עד", כמו הדרשה בדף סג ע"ב, וכן כתב מהר"ם מלובלין (על התוס'). אלא שאם כך קשה, מדוע דווקא במילות קישור אלו, ולא גם מילת קישור "את" (סוטה טז ע"א; חולין סו ע"ב) ומילת "או" (שבועות כו ע"א; מנחות צ ע"ב). ועל כן נראה יותר כתירוץ השני, שכאשר יש פרטים מיותרים שאינם מחדשים דבר ל"כעין

26. ולכן קריבה על גבי המזבח אינה תנאי, שנמצאת רק בשור, וגם קדושה בבכורה אינה תנאי, שנמצאת רק בחמור.

הפרט", נלמד מהם לרבות תכונה נוספת.²⁷ אך גם תירוץ זה יש ליישב, שהרי למדנו לעיל שכאשר יש ריבוי פרטים שאינם נדרשים לכעין הפרט, נדחית דרשת כופו"כ. ואילו כאן, הדרשה נשאת, ומרבים מהפרטים הנוספים. ושמה צריך לומר שכאשר לא מצאנו צורך בלימוד תכונות מהפרטים הנוספים, נדחית כל הדרשה. או לחילופין שמא יש בזה מחלוקת סוגיות. וצריך עיון.

בסוגייה שלנו, חוזרת המילה "ואת" לפני כל פרט: "ואת הזהב ואת הכסף...". על פי התירוץ הראשון של תוס' לכאורה אין כאן עניין לסוגייתנו, ובמיוחד לאור מה שהזכרנו שבמספר דרשות כופו"כ יש "ואת" לפני הפרטים, ואין לכך התייחסות בדרשה. אולם על פי התירוץ השני, יש לבאר מה הצורך בכל הפרטים, והתייחסנו לכך לעיל.

ז. זיהוי הכלל: רמת הדמיון הנדרשת לפרטים

במסכת עירובין (כז ע"ב) מופיעה מחלוקת בין ברייתות באופן דרשת כפופו"כ, האם הכלל הראשון הוא העיקרי או הכלל האחרון. הגמ' מבארת שאם הכלל הראשון עיקר, זוהי דרשת כלל ופרט, אין לך אלא הפרט, ועליה נוסף כלל אחרון שמרבה מעט. ולכן, בנוסף לפרטים עצמם מרבים את כל מה שדומה בשלושה צדדים, כלומר לכל הפרטים. לעומת זאת, אם הכלל האחרון עיקר, זוהי דרשת פרט וכלל, ומרבים את הכל. ובא כלל ראשון לעשותו למידת כלל ופרט, וממעט מהכלל. ועל כן נדרש דמיון מסוים לפרטים – לפחות בשני צדדים.²⁸

התוס' (עירובין כח ע"א ד"ה אהני; וכן חולין סה ע"ב ד"ה וכ"ת) מבארים שאין זה דווקא בשניים או שלושה צדדים. אם יש יותר צדדים, אז למ"ד קמא עיקר, צריך את כולם, ולמ"ד בתרא עיקר, גם צד אחד פחות. למ"ד כלל קמא עיקר צריך דמיון גמור, ואפילו בצדדים הגרועים, כלומר שהם מחודשים יותר. לדוגמה בענין מום שעבד יוצא בו לחופשי, מום שמבטל את העבד ממלאכה זה צד מחודש יותר, ובכל זאת נכלל למ"ד כלל קמא עיקר. אולם למ"ד כלל בתרא עיקר אין צורך בצד זה במום בשביל שיצא לחופשי. עוד מבאר התוס' שכאשר יש כמה צדדים הדומים זה לזה, למ"ד בתרא עיקר רק הם נכללים והאחרים נחשבים גרועים. למ"ד קמא עיקר צריך את כולם.²⁹

27. וראה מה שכתב מהר"ש אלגזי בספר גופי הלכות (פרק יז – כללי אות פ' כלל תסז): "עוד כלל אחר דכשארן הפרטות מעין אחד דרשינן כלל ופרט וכלל מעין הפרט, כל אחד לרבות למינו", ולומד זאת מהגמרא (כריתות ו ע"ב), בדרשה על סמני הקטורת.

28. ראה רש"י (חולין סה ע"ב ד"ה וכ"ת).

29. וראה ריטב"א (עירובין כח ע"א ד"ה ונראין) "וא"ת [למ"ד כלל בתרא דוקא] אם כן היינו ריבה ומיעט וריבה, י"ל דהא ליתא, דבכלל ופרט וכלל בעינן הדומה לצדדין העיקריים שהם מעצמותו של דבר, וריבה ומיעט וריבה מרבה אפי' הדברים הדומין בצדדים שאינם עקריים".

הכרעת הראשונים: בדין מעשר שני (שבעירובין כז ע"ב), פסק הרמב"ם כמ"ד כלל בתרא עיקר (מע"ש ז, ג; וכ"כ הפר"ח יו"ד פד, ז), וכן סתם המאירי (נזיר לה ע"ב). הריטב"א (עירובין כח ע"א ד"ה ונראין) כתב שכך היא ההלכה המקובלת בסוגיות הש"ס.³⁰

ח. מסקנה

מכל האמור עולה:

- א. במקרה של פרטים ואחריהם שני כללים או להפך, אומרים הטל הפרט ביניהם ודורשים בכלל ופרט וכלל.
- ב. בדרשת כופו"כ יש לבאר את הצורך בכל אחד מהפרטים להגדרת הכלל.
- ג. המילה "כל" משמשת ככלל בדרשת כופו"כ, למעט מקרים חריגים כגון כאשר מוכח ש"כל" הינו תוספת.
- ד. גם כאשר מופיעה המילה "אך" בפסוק, איך היא משפיעה על דרשת כופו"כ מאחר ומיעוט זה הוא לדעת ר"ע החולק על דרשת כופו"כ. במיוחד בנידונו שגם בבית מדרשו של ר"ע נדרשה מילה זו לענין אחר.
- ה. גם כאשר מופיע המילה "ואת" בין הפרטים, יש לדרוש בכופו"כ, באופן של מציאת מכנה משותף בין כל הפרטים.
- ו. מוסכם שבדרשת כופו"כ הכלל האחרון הוא העיקרי, ולכן צריך למצוא את המכנה המשותף הרחב יותר בין הפרטים. לגבי סוגי המתכות, התכונות הפרטיות המיוחדות שיש לכל מתכת, אינן משפיעות על הגדרת הכלל, כמו קורוזיה או צבע, אינן משפיעות על הגדרת הכלל גם אם כלל ראשון עיקר. מאידך, התכונות כמו קשיות, גמישות, יכולת ריקוע והולכת חום הן תכונות הקיימות בכל המתכות ברמות שונות.

30. וראה בשו"ת חת"ס (ח"ב סי' קיג), שמתרץ את דרשת כופו"כ לענין שבועה, גזל ופדיון בכור בקרקע, כמ"ד כלל בתרא עיקר.